

PRUTHENIA

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

TOM
V
2010

O DIRHAMACH, PRUSACH I POSZANOWANIU PRAWA, CZYLI W ODPOWIEDZI DR. MATEUSZOWI BOGUCKIEMU

Ucieszyła mnie recenzja M. Boguckiego, ponieważ jest świadectwem, że moja publikacja nie przeszła obojętnie. Z drugiej strony uważam, że nic nie robi autorowi skuteczniejszej reklamy, jak cenzura i ostra krytyka. Pierwszym celem mojego artykułu *Występowanie dirhamów oraz próba rekonstrukcji dróg ich rozprzestrzeniania się na obszarze plemion pruskich w VIII–X w.* było ustalenie przypuszczalnej sieci komunikacyjnej, jaką mogły przemieszczać się dirhamy na obszarze ziem pruskich. Jest powszechnie wiadome, że wczesnośredniowieczne skarby i znaleziska monet są bardzo pomocne w ustalaniu przebiegu dróg, gdyż wiążą się z działalnością kupiecką¹. Materiał numizmatyczny pozwala także pomóc datować skarby, co jest w takich badaniach szczególnie zaletą informacyjną. W pracy skupiałem się głównie na znaleziskach położonych w głębi lądu, dokąd zapewne w wiekach średnich prowadziły drogi. Dotychczas powyższa problematyka nie była w ogóle poruszana w literaturze. Drugim celem było zrealizowanie spisu stanowisk z obszaru dawnych ziem pruskich, na których odkryto orientalne monety, ponieważ dotychczas taki nie powstał². Postanowiłem nie dokonywać inwentaryzacji wszystkich znanych dirhamów z danego stanowiska, tylko orientacyjnie podać ilość monet oraz czas wybicia najstarszej i najmłodszej. Oddając publikację do druku byłem przekonany, że nie sposób odnotować w niej wszystkich znalezisk i oczywiście liczyłem

¹ T. Wąsowiczówna, *W sprawie metody badań przebiegu wczesno-średniowiecznych dróg lądowych Polski*, Przegład Zachodni, 1953, nr 9/10, 1953, s. 317.

² Spis stanowisk, na których odkryto dirhamy opracował M. Gumowski, *Moneta arabska w Polsce w IX i X wieku*, Zapiski Historyczne, 1958–59, t. XXIV, z. 1, s. 7–61 oraz R. Kiersnowski, *Uwagi o znaleziskach monet wczesnośredniowiecznych z ziem pruskich*, Wiadomości Numizmatyczne, 1960, R. 4, s. 1–14; idem, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Warmii i Mazur*, [w:] *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur*, Polskie Skarby Wczesnośredniowieczne. Inwentarze IV, Polskie Badania Archeologiczne 12, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 67–78. W powyższych publikacjach ujęto jednak znaleziska dirhamów z ziem pruskich znajdujących się na obszarze Polski. W 2006 r. powstała praca na temat występowania monety arabskiej w obrębie południowo-wschodniego wybrzeża Morza Bałtyckiego, która zawierała także katalog, jednak brakowało w nim wielu stanowisk. Poza tym autor popełnił wiele błędów odnośnie identyfikacji miejscowości – S. Brather, *Early Dirham Finds in the South-east Baltic. Chronological Problem in the Light of Finds from Janów Pomorski (Truso)*, [w:] *Transformatio mundi. The Transition from the Late Migration Period to the Early Viking Age in the East Baltic*, red. M. Bertašius, Kaunas 2006, s. 133–142.

się z uzupełnieniami. M. Bogucki słusznie zwrócił uwagę, że w katalogu brakuje kilku stanowisk, na których w przeszłości odkryto pojedyncze dirhamy. Wśród wskazanych znalezisk jest: Szestno – grodzisko Czarny Las, Muntowo, Dollkeim/Kovorovo, Gross Hubnicken/Sinjawino, Wargenau i Cranz/Zielenogradsk³. Recenzent zwrócił uwagę, że uwzględniłem 5, a powinienem 13 monet orientalnych z cmentarzyska Wiskiauten/Mohovoe. Przyznając, że powyższe zarzuty postawione przez M. Boguckiego są uzasadnione. Niestety gorzej prezentują się jego dalsze dywagacje.

Jednym z poważniejszych zarzutów Recenzenta jest korzystanie z opracowań drugorzędnych czy wręcz popularnych⁴. Podana przez M. Boguckiego literatura, z której nie korzystałem, nie ma większego wpływu na ustalenie szlaków. Pomiąłem kilka pojedynczych znalezisk dirhamów, które nic szczególnego nie wnoszą dla istoty badanej sprawy⁵. Uzupełniają katalog, ale nie pomagają w ustaleniu przebiegu szlaków komunikacyjnych. Kolejnym zarzutem było jakoby moje bezkrytyczne opieranie się na publikacji M. Gumowskiego, z czym nie mogę się do końca zgodzić, gdyż przy całym szacunku dla tego autora, w kilku przypadkach zwróciłem uwagę na nieprawidłową identyfikację przez niego stanowisk – np. błędnie zaliczył miejscowość Krasnołękę do powiatu iławskiego oraz potraktował skarb z Mokajm, jako dwa osobne stanowiska (Bocianowo i Prakwice). M. Bogucki uznał, że jednym z najpoważniejszych moich błędów było nie skorzystanie z artykułu R. Kiersnowskiego opublikowanego w 1966 r.⁶ Po zapoznaniu się z powyższą pracą przyznając, że nie wnosi ona nic nowego w sprawie stanowisk dirhamów na obszarze dawnych ziem pruskich⁷, ani też do problematyki szlaków komunikacyjnych. Poza tym interesujące mnie kwestie R. Kiersnowski poruszał w swoich poprzednich publikacjach, na których bazowałem podczas pisania artykułu.

Kolejne sugestie dotyczyły datowania poszczególnych monet. W swojej publikacji nigdzie nie zaznaczyłem, że katalog ma formę inwentaryzacji wszystkich znalezionych monet orientalnych na obszarze dawnych ziem pruskich, co ewidentnie pozostawiam do zrealizowania numizmatykom. W literaturze przedmiotu problem ten w ogóle nie

³ Nie uwzględniłem Grebieten, ponieważ w źródłowej literaturze, na jaką powołuje się M. Bogucki nie ma żadnej informacji o odkryciu dirhamu. Por. E. Hollack, *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen*, Glogau–Berlin 1908, s. 44-b.

⁴ Nie zgadzam się z powyższym zarzutem. Jediną pozycją popularną, na którą się powoływałem jest K. Skrodzki, *Wczesnośredniowieczne związki Zalewa z Irakiem. Skarb z Bagdadu*, Kurier Iławski, nr 17, z dnia 16.04.2003 r. s. 10. K. Skrodzki w swoim artykule wspominał o odkryciu w Zalewie, w latach powojennych dirhamu, który obecnie znajduje się w prywatnej kolekcji. Powyższa informacja nie jest odnotowana w żadnej publikacji naukowej, stąd zaszła konieczność, aby ją wykorzystać w pracy.

⁵ Brak uwzględnienia 12 monet, przy znanych przeszło 1200 z obszaru ziem pruskich, nie powinno być w mojej ocenie traktowane, jako poważne niedociągnięcie.

⁶ R. Kiersnowski, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Warmii i Mazur...*, s. 67–78.

⁷ Zobowiązany jestem odnieść się do kilku błędów, jakie zostały popełnione w tej publikacji: s. 73 – Krasnołęka nie była położona w powiecie Iławka, gdyż takiego w 1966 r. w ogóle nie było (w tym czasie wieś należała do powiatu bartoszyckiego); s. 77 – Warnikajmy (pow. Pasłęk) błędnie zostały zidentyfikowane, gdyż sprawa dotyczy stanowiska w b. Warnikam na terenie Federacji Rosyjskiej.

jest na dzień dzisiejszy rozwiązany. Moim zdaniem brakuje solidnej pracy inwentaryzacyjnej, która odnosiłaby się do wszystkich znanych źródeł dirhamów z obszaru ziem pruskich, ujmując obecny stan zachowania monety arabskiej w muzeach i w zbiorach prywatnych. Należy wziąć pod uwagę także fakt rozproszenia dirhamów z większych skarbów, co jest powodem wielu późniejszych rozbieżności. Często możemy mieć do czynienia z błędnym datowaniem, co zdaje się być nierzadkim przypadkiem w XIX w. Dirhamy także ćwiartowano, co jest kolejnym problemem w prawidłowej identyfikacji. Nie rozumiem tylko dlaczego M. Bogucki za taki stan rzeczy poddał mnie surowej krytyce, a przemilczał na przykład wydany w 2006 r. katalog S. Brathera, który zawiera znacznie więcej tego typu niedociągnięć. Z drugiej strony zestawienie stanowisk S. Brathera, w środowisku badaczy zajmujących się napływem orientального srebra na wybrzeża Morza Bałtyckiego, uważane jest za wzorcową publikację⁸.

Jednym z rażących błędów, jakie M. Bogucki poczynił w swej krytyce, jest zakwalifikowanie miejscowości Warnikam/Pierwomajskoje i Gerdauen/Zeleznodoroznyj do obszaru sambijskiego. Dawne Warnikam⁹ znajdowało się na ziemi przynależnej w czasach wczesnego średniowiecza do Warmii. Położone było bezpośrednio na wschód od ważnego warmińskiego grodu, na którego miejscu krzyżacy wybudowali w 1239 r. zamek Bałga. Poświadczają to zapiski źródłowe z *Kroniki Piotra z Dusburga*: *Qui cum venirent ad litus terrae Warmiensis, exierunt et circa illum locum, ubi nunc situm est castrum Balga, viderunt castrum quoddam Pruthenorum, quod tamen propter paucitatem suorum impugnare non audebant*¹⁰. Od Sambii okolice b. Warnikam oddzielała dodatkowo Natangia. Z kolei miejscowość Gerdauen (pol. Gierdawy) położona jest w Barcji, czego świadectwem jest także opis z *Kroniki Piotra Dusburga*: *Hoc tempore quidam dictus Girdaw, cuius progenies adhuc dicitur Rendalia, zelator fidei et fidelium habuit in terra Barthensi castrum dictum a nomine suo Girdaw*¹¹. Podobnie jak w przypadku Warmów, Bartowie nie sąsiedowali bezpośrednio z Sambami, lecz ich terytoria rozdzielała Natangia oraz niezależna ziemia Wohnsdorf. W tej sytuacji wydaje się, że w ocenie M. Boguckiego do Sambii należał nie tylko obszar Półwyspu Sambijskiego, lecz także ziemie pruskie, obecnie administracyjnie zarządzane przez gubernatora obwodu kaliningradzkiego.

Kolejny zarzut Recenzenta dotyczy poprawienia przeze mnie obowiązujących w literaturze przedmiotu błędnych nazw miejscowych na właściwe. Wydaje mi się, że należy bezwzględnie korygować tego typu pomyłki nie zważając na fakt ich wy-

⁸ Por. M.F. Jagodziński, *Zagadnienie obecności Skandynawów w rejonie ujścia Wisły we wczesnym średniowieczu*, Pruthenia, 2008 (2009), t. IV, s. 190–191.

⁹ M. Bogucki zarzuca, że błędnie ustaliłem b. Warnikam jako Pierwomajskoje (b. Kuggen). W rzeczywistości b. Warnikam nie istnieje, natomiast grodzisko i cmentarzysko w rosyjskiej literaturze archeologicznej przyporządkowywane jest obecnie do Pierwomajskoje, bezpośrednio sąsiadującego z b. Warnikam (W. Kulakow, *Ot Wostocznoj Prussii do Kaliningradskoj oblasti*, Kaliningrad 2002, s. 214).

¹⁰ Petrus de Dusburg, *Chronica Terrae Prusiae*, wyd. J. Wenta, S. Wyszomirski, Kraków 2007, r. 18, s. 63.

¹¹ *Ibidem*, r. 113, s. 127.

stępowania w dotychczasowych publikacjach. Pierwszy problem dotyczy stanowiska występującego pod nazwą Grajewo-Prostki. Po pierwsze nie ma takiej miejscowości. Po drugie dirhamy zostały odkryte w 1957 r., podczas poszerzania szosy na trasie Grajewo-Prostki. Wydaje się oczywiste, że odkrycie miało miejsce między wymienionymi miejscowościami. W innym wypadku, w literaturze, występowałaby nazwa Grajewo lub Prostki. Między powyższymi miejscowościami położone są Bogusze, przez które przebiega szosa i gdzie najprawdopodobniej doszło do odkrycia. Nie zgadzam się z M. Boguckim, że tego typu poprawki mogą wprowadzić pewne zamieszanie, ponieważ nazwa funkcjonująca w literaturze przedmiotu i tak już prowadzi do wielu nieścisłości. Takim przykładem jest między innymi praca S. Brathera, gdzie autor nie potrafiąc znaleźć miejscowości Grajewo-Prostki, w końcu uznał, że jest to Grajewo, w gminie Giżycko¹².

Sprzeciw Recenzenta wzbudziła również nazwa grodziska, położonego przy północnym brzegu jeziora Silm, leżącego na obszarze administracyjnym wsi Kamionka¹³, na którym w 1908 r. odkryto połówkę dirhamu. Powyższe założenie obronne znajduje się w odległości ok. 200 m na południowy-wschód od zabudowań Kamionki. Przed II wojną światową stanowisko występowało pod nazwą Klein Steinersdorf¹⁴. Wkrótce po wojnie Komisja Ustalania Nazw Miejscowości zmieniła Klein Steinersdorf na Silma¹⁵, ale po kilkunastu latach powrócono do Kamionki. Obecnie na obszarze gminy Iława, jak i na całym terenie województwa warmińsko-mazurskiego nie występuje miejscowość Silma. Z uwagi na fakt, że trudno jest mi opisać, jakie zarzuty w przypadku stanowiska w Kamionce Autor recenzji miał na myśli, zmuszony jestem do zacytowania fragmentu tego tekstu: „Uzasadniona byłaby zmiana nazwy w odniesieniu do dirhema znalezionego na grodzisku, znajdującym się między jeziorami Szymbarskim a Silma pod Iławą. Znalezione to, w literaturze przedwojennej funkcjonuje jako Klein Steinersdorf, w powojennej zaś jako Silma. Mimo, że mogłoby się wydawać, że przedwojenne Klein Steinersdorf to dzisiejsza Kamionka, to jednak Komisja Ustalania Nazw Miejscowości nadała tej wsi nazwę Silma [przypis – S. Rospond, 1951]. Inna sprawa, że obecnie nazwa ta funkcjonuje wyłącznie jako część położonej nieco dalej na zachód wsi Nejdyki [przypis – internet]. Przy takim zamieszaniu wydaje się, że lepiej i bezpieczniej pozostać przy ustalonej w literaturze nazwie”. Przytoczony fragment tekstu M. Boguckiego nie jest dla mnie do końca zrozumiały, ale wydaje mi się, że z sentymentem odnosi się on do prac komunistycznej Komisji Ustalania Nazw Miejscowości

¹² S. Brather, *Early Dirham Finds in the South-east Baltic...*, s. 141.

¹³ Obiekt prawem chroniony, wpisany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do Rejestru Zabytków Archeologicznych – Kamionka, gm. Iława, grodzisko wczesnośredniowieczne, dokumentacja nr C-049, z 25 listopada 1968 r.

¹⁴ H. Crome, *Karte und Verzeichniss der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen, Altpreussen*, 1937, Jg. 2, H. 3, s. 123. Grodzisko w literaturze niemieckojęzycznej nazywane było: Pogonek, Kesselberg i Schwedenschanze.

¹⁵ *Skorowidz nazw miejscowości województwa olsztyńskiego w brzmieniu nadanym przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości*, oprac.: Z. Grabowski, A. Jarmoc, Warszawa 1951, s. 120.

i sugeruje, aby nie wprowadzać „zamieszania” i pozostawić nazewnictwo opracowane w latach 1946–1950, nawet pomimo późniejszych zmian. W cytowanym fragmencie zastanawia także literatura naukowa, na jaką się M. Bogucki powołuje.

W dalszej części Recenzent skrytykował niezastosowanie przeze mnie transkrypcji nazw miast arabskich, gdyż użyłem ich polskich odpowiedników, co zostało uznane za „formę mocno archaiczną”. Moja publikacja o dirhamach została napisana w języku polskim, do czasopisma „Pruthenia”, wydanego w 2009 r., na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Tego typu kwestie reguluje ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim. Mając na uwadze treść powyższej ustawy, uznaję za słuszne używanie pisowni miast arabskich w języku polskim, jeśli tylko mają swoje odpowiedniki.

Dużo miejsca Recenzent poświęcił także na podważenie metod ustalenia przebiegu przypuszczalnych szlaków komunikacyjnych. Otóż zagadnienie drogowej sieci lądowej na obszarze ziem pruskich, w okresie wczesnego średniowiecza, w zasadzie nie jest opracowane¹⁶. Podczas pracy badawczej należy przede wszystkim wziąć pod uwagę zapiski źródłowe o dawnych drogach, brodach, targach, z których najwcześniejsze, w przypadku ziem pruskich pochodzą dopiero z XIII w.¹⁷ Trzeba zwrócić uwagę, że na obszarze Prus sieć komunikacyjna nie ulegała gwałtownym przemianom i kronikarskie określenia *via antiqua* pozwalają przypuszczać, że droga istniała od starożytnych czasów. Kolejną ważną przesłanką są brody. Jest logiczne, że przeprawiano się przez rzeki w miejscach najdogodniejszych¹⁸. Były też one niezwykle chronione i strzeżone. Szlaki komunikacyjne zabezpieczały wały podłużne¹⁹, przesieki i strażnice zwane w źródłach *propugnaculi*. Przy ustalaniu sieci drogowej należy uwzględnić także grodziska, osadnictwo oraz znaleziska archeologiczne, opierając się na ich datowaniu. Pomocna jest także toponomastyka, gdyż nazwy miejscowe i terenowe, mające potwierdzenie w źródłach, często dostarczają informacji o drogach. Wszystkie z powyższych składników należy dostosować do warunków naturalnych, stąd w swoich badaniach analizuję przebieg przypuszczalnego szlaku w terenie. W przypadku dawnych ziem pruskich powyższa metoda jest nawet konieczna.

¹⁶ R. Klimek, „Baba” na drodze. Kontekst lokalizacji antropomorficznych rzeźb kamiennych wobec systemów komunikacyjnych w Prusach, [w:] *Pruskie baby kamienne*, red. J.M. Łapo, G. Białuński, Olsztyn 2007, s. 80–99.

¹⁷ *Scriptores rerum Prussicarum*, hrsg. v. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Bd. I–VI, Leipzig 1861–1870; *Codex diplomaticus Prussicus. Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens...*, hrsg. v. J. Voigt, Bd. I, Königsberg 1836; *Codex diplomaticus Warmienseis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, hrsg. v. C.P. Woelky, J.M. Saage, Bd. I, Mainz 1860; *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. I/1–2, Königsberg 1882–1909.

¹⁸ Por. E. Kowalczyk-Heyman, *Kamień, Kamiennie Brody. Przyczynek do organizacji szlaków drogowych w średniowieczu (na przykładzie Mazowsza)*, *Archaeologia Historica Polona*, 2005, t. XV/2, s. 87–107.

¹⁹ Por. R. Klimek, *Funkcjonowanie i obecny stan zachowania średniowiecznych wałów podłużnych w południowej części dominium warmińskiego*, *Pruthenia*, 2008, t. III, s. 163–206. W przypadku wałów podłużnych problem ich chronologii wciąż jest sprawą otwartą, wymagającą zrealizowania badań archeologicznych.

M. Bogucki podważył moje metody badawcze, aby na koniec swoich rozważań odnaleźć swoiste określenie dla lądowego szlaku komunikacyjnego, które jestem zmuszony dosłownie zacytować: „Bezpieczniej jest zdefiniować »szlak« jako dość szeroką strefę przepływu ludzi, towarów, a nawet idei między różnymi, często dość odległymi skupiskami ludzi”. Powyższy fragment tekstu nie ma nic wspólnego z metodologią historyczną i archeologią w zakresie badań nad ustaleniami przebiegu dróg lądowych.

Na zakończenie pragnę zwrócić uwagę, że M. Bogucki zupełnie pominał bardzo ważną kwestię, jaką poruszyłem w swojej publikacji. W ostatnich latach daje się zauważyć zwiększone zainteresowanie nielegalnymi poszukiwaniami monet przez osoby posługujące się wykrywaczami metalu. Niestety, często ich łupem padają także dirhamy. Problem powyższy daje się zauważyć także na obszarze dawnych ziem pruskich. W świetle przepisów obowiązującego w Polsce prawa, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania wymaga zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków²⁰. Podczas badań archeologicznych prowadzonych w latach 2001–2002 r. na grodzisku w Truszkach-Zalesiu²¹ znaleziono 5 dirhamów. Jakiś czas po zakończeniu prac badawczych, nieznana bliżej osoba, przy pomocy wykrywacza metalu, wykopała na grodzisku 11 kolejnych orientalnych monet. Jest to ewidentne przestępstwo, które powinno być zgłoszone odpowiednim służbom, natomiast osoby dokonujące tego czynu, doprowadzone przed wymiar sprawiedliwości. Powyższe kwestie regulują przepisy karne określone w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami²². W tej sytuacji rabunku dokonano świadomie, na obiekcie wpisanym do rejestru zabytków, co ewidentnie kwalifikuje się do sprawy karnej. Następnie w dziwnych okolicznościach doszło do kontaktu „dzikiego poszukiwacza skarbów” ze środowiskiem archeologicznym²³. W publikacji poświę-

²⁰ Art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

²¹ Obiekt znajduje się na pograniczu mazowiecko-pruskim (jaćwieskim). Ewa Marczak, autorka prowadzonych prac archeologicznych w Truszkach-Zalesiu przypuszcza, że grodzisko było związane z Prusami – eadem, *Wyniki badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym kompleksie osadniczym w Truszkach Zalesiu, woj. podlaskie w 2003 r.*, Światowit, 2006, t. VI, fasc. B, s. 132; eadem, *Średniowieczne osady wśród łąk nad Wincentą. Zaplecze gospodarcze grodziska „Okop” w Truszkach Zalesiu*, *Zeszyty Kolneńskie*, 2007, nr 2, s. 11.

²² Art. 108. ust. 1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. ust. 2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Art. 111. ust. 1. Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. ust. 2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w ust. 1 można orzec: 1) przepadek narzędzi i przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia wykroczenia, chociażby nie stanowiły własności sprawcy; 2) przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z wykroczenia; 3) obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego lub zapłaty równowartości wyrządzonej szkody.

²³ Powyższa sytuacja została skrytykowana przez prof. E. Kowalczyk-Heyman, *Stan badań archeologicznych nad wczesnym średniowieczem północno-wschodniego Mazowsza*, Światowit, 2006, t. VI, fasc. B, s. 76.

conej dirhamom odkrytym na grodzisku w Truszkach-Zalesiu, zamieszczone są zdjęcia nielegalnie odkrytych zabytków. Fotografie monet zostały wykonane przez M. Boguckiego. Następnie dirhamy zostały zważone i oddane „dzikim odkrywcom”, o czym świadczą adnotacje przy inwentarzu, że znajdują się w „zbiorach prywatnych”²⁴. Jest to bardzo poważne naruszenie obowiązujących w Polsce przepisów, ponieważ jednoznacznie w art. 35 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest określone, że „przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa”. W dalszej części cytowanego przepisu, w sposób jasny i czytelny jest napisane, że „miejsce przechowywania zabytków archeologicznych odkrytych, przypadkowo znalezionych albo pozyskanych w wyniku badań archeologicznych bądź poszukiwań określa wojewódzki konserwator zabytków”. W tej sytuacji, jeśli doszło do kontaktu archeologa z przestępcami, to nie powinien pozwolić na ponowne przekazanie im wykopanych nielegalnie dirhamów.

---

²⁴ M. Bogucki, D. Malarczyk, E. Marczak, *Skarb dirhamów z X wieku z grodziska w Truszkach-Zalesiu, pow. Kolno, woj. Podlaskie*, Wiadomości Numizmatyczne, 2005, R. XXXXIX, z. 2 (180), s. 174–180. Z treści publikacji także wynika, że Recenzent otrzymał od „dzikich poszukiwaczy” wszelkie informacje na temat dokładnego położenia i cech odkrytego skarbu.

PRUTHENIA

Tom V

Olsztyn 2010

PRUTHENIA

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

Rada Naukowa:

*Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążawski,
Sławomir Józwiak, Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski*

Redagują:

*Grzegorz Białuński (redaktor), Mirosław J. Hoffmann,
Jerzy M. Łapo, Marek M. Pacholec (sekretarz),
Bogdan Radzicki (zastępca redaktora),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan*

Tłumaczenia streszczeń i spisu treści:

Joachim Stephan

Opracowanie graficzne, skład i projekt okładki:

Marek M. Pacholec

Wydano dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Edycja wspólna

Towarzystwa Naukowego „Pruthenia”

oraz

Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych
im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie,

ISSN: 1897-0915

Olsztyn 2010

PRUTHENIA
Band V
Zeitschrift für Geschichte und Kultur
der Prußen und der baltischen Völker

Wissenschaftlicher Beirat:

*Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążawski,
Sławomir Józwiak, Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski*

Redigiert von:

*Grzegorz Białuński (Redakteur), Mirosław J. Hoffmann,
Jerzy M. Łapo, Marek Pacholec (Sekretär),
Bogdan Radzicki (stellvertretender Redakteur),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan*

Übersetzung der Zusammenfassungen und des Inhaltsverzeichnisses:

Joachim Stephan

Vorbereitung zum Druck und Umschlagentwurf:

Marek M. Pacholec

Wissenschaftlicher Verein „Pruthenia“
und
Wojciech-Kętrzyński-Wissenschaftlicher Verein
und Wojciech-Kętrzyński-Forschungszentrum in Allenstein

ISSN: 1897-0915

Olsztyn 2010

Spis treści

<i>Od redakcji</i>	5
Bartosz Kontny, <i>Profesorowi Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w osiemdziesiątą rocznicę urodzin</i>	7
I. Studia i artykuły	
Mateusz Bogucki, <i>Między wagą a mieczem. Kupcy wikińscy w świetle źródeł pisanych i archeologicznych</i>	17
Marek M. Pacholec, <i>Pruskie obrzędy religijno-magiczne sfery wojny</i>	67
Grzegorz Białuński, <i>Ród Pipina</i>	91
Alicja Dobrosielska, <i>Uwagi o udziale Jaćwiegów w kolonizacji krzyżackiej</i>	113
Seweryn Szczepański, <i>Czy pruskie miejsca święte? Nazwy miejscowe i fizjograficzne z obszaru historycznej Pomezanii i obszarów sąsiednich w dokumentach krzyżackich</i>	133
Izabela Lewandowska, <i>Stosunek władz i społeczeństwa Warmii i Mazur do dziedzictwa archeologicznego regionu po 1945 roku. Wprowadzenie do zagadnienia</i>	161
II. Materiały i źródła	
Joachim Stephan, <i>Przywileje lokacyjne komornictwa Huntenau</i>	201
III. Polemiki i dyskusje	
Mateusz Bogucki, <i>Występowanie dirhemów na ziemiach pruskich</i>	253
Robert Klimek, <i>O dirhamach, Prusach i poszanowaniu prawa, czyli w odpowiedzi dr. Mateuszowi Boguckiemu</i>	259
IV. Recenzje i omówienia	
<i>A.J. Greimas, O bogach i ludziach. Studia o mitologii litewskiej</i> (Justyna Prusinowska)	269
<i>A.C. Кубинь, Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или «береговое братство»?</i> (Krzysztof Wróblewski, Szymon Mich)	275
<i>Joachim Stephan, Osadnictwo pruskie i kolonizacja krzyżacka w komturstwie Dzierzgoń</i> (Seweryn Szczepański)	285
<i>Kronika oliwska</i> (Alicja Dobrosielska)	293
<i>Zakon krzyżacki w historii, ideologii i działaniu – symbole dziejowe, Der Deutsche Orden in Geschichte, Ideologie und Wirkung – historische Symbole</i> (Marek M. Pacholec)	297
V. Sprawozdania i komunikaty	
<i>Sprawozdanie z działalności Towarzystwa „Pruthenia” za rok 2008</i> (Izabela Lewandowska, Bogdan Radzicki)	301
<i>Sprawozdanie z działalności Towarzystwa „Pruthenia” za rok 2009</i> (Bogdan Radzicki)	313

Inhaltsverzeichnis

<i>Von der Redaktion</i>	5
Bartosz Kontny, <i>Professor Jerzy Okulicz-Kozaryn zum achtzigsten Geburtstag</i>	7
I. Studien und Artikel	
Mateusz Bogucki, <i>Zwischen Waage und Schwert. Die frühmittelalterlichen Kaufleute im Ostseeraum</i>	17
Marek M. Pacholec, <i>Die mit Krieg verbundenen prußischen religiös-magischen Riten</i>	67
Grzegorz Białuński, <i>Das Geschlecht Pipins</i>	91
Alicja Dobrosielska, <i>Bemerkungen zur Beteiligung von Jadwingern am Landesausbau des Deutschen Ordens</i>	113
Seweryn Szczepański, <i>Sind es heilige Orte der Prußen? Ortsnamen und physiographische Namen aus dem historischen Raum Pomesanien und den Nachbargebieten in Dokumenten des Deutschen Ordens</i>	133
Izabela Lewandowska, <i>Das Verhältnis der Behörden und der Gesellschaft in Ermland und Masuren zum archäologischen Erbe der Region nach 1945. Einführung ins Problem</i>	161
II. Materialien und Quellen	
Joachim Stephan, <i>Die Handfesten des Kammeramtes Huntenau</i>	201
III. Polemiken und Diskussionen	
Mateusz Bogucki, <i>Das Vorkommen von Dirhems in den prußischen Gebieten</i>	253
Robert Klimek, <i>Über Dirhems, Prußen und die Achtung des Rechts, oder eine Antwort an Dr. Mateusz Bogucki</i>	259
IV. Rezensionen und Besprechungen	
<i>A.J. Greimas, O bogach i ludziach. Studia o mitologii litewskiej</i> (Justyna Prusinowska)	269
<i>A.C. Кубинь, Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или «береговое братство»? (Krzysztof Wróblewski, Szymon Mich)</i>	275
<i>Joachim Stephan, Osadnictwo pruskie i kolonizacja krzyżacka w komturstwie Dzierzgoń</i> (Seweryn Szczepański)	285
<i>Kronika oliwska</i> (Alicja Dobrosielska)	293
<i>Zakon krzyżacki w historii, ideologii i działaniu – symbole dziejowe, Der Deutsche Orden in Geschichte, Ideologie und Wirkung – historische Symbole</i> (Marek M. Pacholec)	297
V. Sprawozdania i komunikaty	
<i>Tätigkeitsbericht des Vereins „Pruthenia“ für das Jahr 2008</i> (Izabela Lewandowska, Bogdan Radzicki)	301
<i>Tätigkeitsbericht des Vereins „Pruthenia“ für das Jahr 2009</i> (Bogdan Radzicki)	313

ISSN 1897-0915